

BİYOPOLİTİKADAN PSİKOPOLİTİKAYA SÖMÜRÜNÜN DÖNÜŞÜMÜ PROBLEMİ ÜZERİNE FELSEFİ BİR İNCELEME¹

A PHILOSOPHICAL ANALYSIS ON THE PROBLEM OF THE TRANSFORMATION OF
EXPLOITATION FROM BIOPOLITICS TO PSYCHOPOLITICS

Muammer AKTAY¹

Özet

İnsanın bir yönüyle doğal bir yönüyle de siyasal, toplumsal bir canlı olduğu düşünülebilir. Tarihsel süreç boyunca iktidarlar, insanın siyasal ve doğal yönleri üzerinde denetimi ele geçirmek için belirli egemenlik sistemleri uygulamışlardır. Bu egemenlik sistemlerini içeren “politika” ise olumlu veya olumsuz yönlerden iktidarın strateji, mekanizma ve farklı eylem tarzlarını kapsayan genel bir kavramdır. Biyopolitika da farklı sömür biçimleriyle beden üzerinde egemenlik sistemleri kurmaktadır. Biyopolitik açıdan egemen iktidardan disiplin iktidarına geçerken politik araçlar değişse de dışsal baskı ve bireyin itaatkâr yönü değişmemektedir. Biyoiktidarın disiplin ağı ve endüstri sömürsüyle bedenlerin denetimini sağladığı hapishaneler, hastaneler ve nihayetinde panoptikonlar her yerdedir. Bu noktadaki problem; biyopolitikanın bedeni disipline etme çabasının, neoliberalizmin beden dışındaki zihinleri belirli süreçlerle optimize etme problemini açıklama konusunda yeterli olup olmadığıdır. Çağımızda neoliberal rejim, biyopolitikanın yöntemleri dışında psikopolitikalar üzerinden inşa edilen incelikli yönler aracılığıyla kendi kendini simüle eden bireyler yaratmaktadır. Böylece neoliberalizm ile birlikte sömürülecek olan beden yerini ruha bırakmıştır ve sonsuz bir yapabilme ve hoşla gitme dönüşümü başlamıştır. Buna göre irademize müdahale eden kendi dışımızda bir güç ya da zorla giydirilen belirli bir elbise yoktur, artık isteklerimizin çıplaklığı ile yüzleşmek zordur. Bu duygu politikası belirli bir yanılısamayı da beraberinde getirir. Çünkü, psikopolitika çağına doğru ilerlerken, dijital panoptikonun gözetiminin duygu, tutku ve de zihinsel yani bütün içsel süreçleri ele geçirme tehlikesi vardır. Bu çalışmanın amacı, neoliberalizm araçlarının biyopolitika ve psikopolitika sömürüleri açısından nasıl ön plana çıktıklarına değinmektir. Bununla birlikte psikopolitikalarla nasıl farklı sömür tarzlarının ortaya çıktığı analiz edilmeye çalışılacaktır. Nihayetinde kendisini psikopolitikalar içerisinde konumlandıran öznenin dramı tartışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Biyopolitika, psikopolitika, neoliberalizm, iktidar.

Gönderim Tarihi/Submitted	:	14.02.2024
Kabul Tarihi/Accepted	:	22.04.2024
Sorumlu Yazar/Corresponding Author	:	Muammer AKTAY
E-posta / E-mail	:	maktay@cumhuriyet.edu.tr
Doi	:	10.47124/viraverita.1436776
Atıf / To Cite:	:	Aktay, M. (2024). Biyopolitikadan Psikopolitikaya Sömürünün Dönüşümü Problemi Üzerine Felsefi Bir İnceleme. <i>ViraVerita E-Dergi</i> , 10(19), 47-76. Doi: 10.47124/viraverita.1436776

¹ Dr. Öğr. Üyesi, Sivas Cumhuriyet Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Felsefe Bölümü (ORCID: 0000-0001-6103-5598).

Abstract

It is possible to think of the human being as a natural creature in one aspect and a political, social creature in another. Throughout history, governments in power have performed certain systems of sovereignty in order to have a hold over the political and natural characteristics of human beings. Politics including these systems of sovereignty is a general concept that encompasses the strategies, mechanisms and different action types of governments in power in terms of positive or negative aspects. Biopolitics also establishes systems of domination over the body through different forms of exploitation. In terms of biopolitics, although the political instruments change from sovereign power to disciplinary power, the external pressure and the submissive aspect of the individual do not change. Prisons, hospitals and panopticons where bodies are controlled in the disciplinary network of biopower and industrial exploitation are everywhere. The problem at this point is whether biopolitics' attempt to discipline the body is sufficient to explain neoliberalism's problem of optimising minds outside the body through certain processes. In our age, the neoliberal regime creates self-simulating individuals through subtle aspects constructed through psychopolitics in addition to the methods of biopolitics. Thus, with neoliberalism, the body, which was to be exploited, was replaced by the soul, and an endless transformation of doing and enjoying began. According to this is no power outside of ourselves interfering with our will or a certain dress that is forced on us, it is difficult to face the nakedness of our desires. This politics of emotion brings a certain illusion over. Since, as we approach the age of psychopolitics, there is a danger that the digital panopticon will take over emotions, passions and mental processes, that is, all internal processes. The aim of this study is to address how neoliberalism tools have come to the fore in terms of the exploitation of biopolitics and psychopolitics. How different types of exploitation emerge through psychopolitics will be analysed. In conclusion, the drama of the human being positioning himself/herself within psychopolitics will be discussed.

Keywords: Biopolitics, psychopolitics, neoliberalism, power.

Biyopolitikadan Psikopolitikaya Sömürünün Dönüşümü Problemi Üzerine Felsefi Bir İnceleme

GİRİŞ

Tarihsel açıdan iktidar kavramını geniş yayılım ağı olarak çeşitli açılardan konumlandırmak gerekir. Bu nedenle iktidar kavramının lider, egemen, yönetim, güç gibi kavramlarla ilişkilerini analiz etmek, onu anlamak için önemlidir. Canetti, öncelikle iktidarın birçok kavramla ilişkisi olsa da doğal açıdan bazı formları olduğunu belirtir. O, insanın evrimsel doğası üzerinden iktidarın değerinin diz çökme değil, ayakta durma, statik değil dinamik anlamlarına vurgu yapar. Ona göre, orkestra yöneticisinin ayakta durması, arkasını dönerek salonu etkilemesi, elleri hüküm verirken, kulaklarının her şeyi takip etmesi ve sonuç olarak orkestranın itaatkarlığı iktidarın metaforik anlamını verir (Canetti, 2006, s. 399-401). O, daha sonra liderin iktidar olması için belirli ölçüde insanların onun ismini tekrarlaması gerektiğini belirtir. Bu durum liderin zamanı düzenlemesini, nihayetinde belirli bir şan sahibi olmasını sağlar. Russell'a göre ise insanlar, şan kadar iktidar, iktidar kadar da şanı istemeleriyle hayvandan ayrılırken, iktidar da hem dış zorlamalar hem de doğal açıdan farklı şekillerde ortaya çıkmaktadır (Russell, 1990, s. 11-14). Bunlarla birlikte Russell, iktidar arzusunun temelinde derin kopuşlar ve büyük devrimsel değişimlerden önce, insanın doğası gereği, yaratma arzusu olduğunu vurgular. İnsanın, yerine getirdiği veya getiremediği her arzuya eşlik eden başka bir yaratma arzusu vardır. Russell, aslında her arzunun doyurulamaz yeni arzuları doğurduğunu ve böylelikle, nihayetinde en asli olarak iktidar arzusu açısından araç ve amaç özelliklerinin yaratıldığını belirtir (Russell, 1990, s. 269-270). Foucault'ya göre ise iktidarın egemenlik kurmak için öncelikle kendi araçlarını inşa etme, daha sonra yönetmek için süreçleri yönlendirme amacı vardır (Foucault, 2013, s. 89-90). Bu açıdan amaç ve araç ilişkisi bağlamında, iktidarın yönetme ve egemenlik kavramlarının genişlemesi onun statik bir mekâna ihtiyaç duymasına neden olur. Bu statik mekân, farklı dillerdeki devlet (state (İng), Etat (Fr.), Staat (Al.)) kavramının kökeninde olan Latince status sözcüğü, onun da kökü "st" olarak karşımıza çıkarken, bu kökten türemiş İngilizce birçok sözcüğün (Stay, station, static) durma, kalma anlamlarıyla ilişkili olduğu görülmektedir (Barnhart, 2004, s. 1061-1063). Devletin varoluş tarihini bilmek çok zorlu ve varsayımsal ilkeler

üzerinden teoriler geliştirmeyi gerektirir. Ancak devletin statik açıdan “gözetleme”, “göz kulak olma” anlamlarını kapsayan, temel olarak pastoral iktidar anlamı ön plana çıkmaktadır. Bu pastoral iktidar ifadesi ile ilişkili olan pastorship (pastorat, Fr.) sözcüğünün kökenindeki “pastör” terimi çoban, papaz, yol gösterici gibi anlamlara gelmektedir (Foucault, 2014, s. 28). Bu açıdan Foucault, Antik Doğu toplumlarındaki (Mısır, Asur, Filistin) çoban kavramının sürü üzerinde hâkimiyet kurma, onu bir araya getirme, ona önderlik etme gibi özellikleri ile iktidar arasında bir bağ kurmaktadır. Foucault, pastoral iktidar ifadesi ile bağlantılı olarak kutsal çoban, siyasi çoban, yasa çobanı nihayetinde insanların çobanı metaforlarını ortaya koymaktadır (Foucault, 2014, s. 30-39). Bunlarla birlikte iktidar, statik mekân üzerinden iradesini egemen kılma, başkalarının davranış ve eylemlerini denetleme, nihayetinde, yönlendirme veya zorlama gücü olarak tanımlanabilir (Kışlalı, 2000, s. 108.) Bu yönüyle iktidarın temelinde, elde etmek (obtain), ele geçirmek (seize), güç, dayanıklılık (strength), hâkimiyet (power) gibi anlamlara gelen Grekçe kratei, kratos kavramları vardır (Strong, 1997, s. 272). Aristokratia, demokratia kavramlarının son eki olan “kratia”, güç, yönetim anlamlarına gelmektedir (Şenel, 2001, s. 223). İktidar, güç kavramlarıyla ilişkili olan yönetme, conduct, conducere (Lat.) “bir araya getirilmiş” anlamına gelen fiilden türetilerek, daha sonra farklı dillerde davranış olarak kendini yönetmek ve belirli bir grubu “yönetme” olarak karşımıza çıkmaktadır (Chantrell, 2002, s. 112). İktidarın yönetme gücünü ifade eden egemenlik kavramı, egemen, üstünlük anlamına gelen superanus (Lat.), super (üstte)-anus (konumlanma), saltanat sözcüğü anlamına gelen sovereign (Fr.) ile ilişkilidir (Barnhart, 2004, s. 1038). Nihayetinde Sennett’e göre bu kavramla ilişkili olan otorite (authority) kavramının kökenindeki auctor (L) teriminin anlamlarından birisi sağlamlık ya da kalıcılık olarak belirli bir güven ifadesi oluşturmaktadır (Sennett, 2011, s. 29). Güvenliği sağlayan iktidar otoritesinin oluşturduğu güven ifadesi birçok duyguyu içerisinde taşımaktadır. Sennett, otoritenin hissettirdiği duyguların etkisi problemi açısından Weber’in öznenin duygusunu belirleyen iktidar koşullarını, Freud’un ise öznenin gücünü algılaması açısından psikolojik koşulları önemsediğini vurgular (Sennett, 2011, s. 30-36). Yani iktidarın otoritesi görünür veya görünmez birçok farklı koşulu ve duygu süreçlerini kapsamaktadır.

İktidar kavramıyla ilişkili olarak belirttiğimiz bu kavram ve problemlerle birlikte, onun kitlelere hükmetmesini sağlayacak, doğal güç, hâkimiyet kadar korku, keder ya da mistik güç olarak farklı tarzlarda müdahalenin yerine geçen “görünmez eller”e de sahip olması gerekir. Bu görünmez ellerin temelde iktidar araçlarıyla psikolojik süreçler olarak uygulandığı veya etkisini

gösterdiği kavram ise kitledir. Benjamin'e göre, flaneur açısından kalabalık (crowd), yığınları (masses) gizleyen örtüdür, daha sonra bu kalabalık uyuşturucu bir tarzda bireyin izini silerek, tekrar ve kontrol edilme isteği uyandırır (Benjamin, 2002, s. 334, 370-371, 466). Bir anlamda, kitle ve iktidar arasındaki ilişki, av ve avcı arasındaki duruma benzerdir. Avcı, av üzerinde öncelikli olarak kontrol ve disipline edici bir rolü ortaya çıkarmaktadır. Bu kontrol edici rolünden sonra, artık av sürekli olarak içerisinde avcıyı taşımaktadır. Kitle ise aynı şeyleri yapmak, tekrarı çoğaltmak, kontrol edilme isteği duymaya yönelik sürekli bir iktidar yaratma amacındadır. Bunlarla birlikte Canetti'ye göre, birey için kitle kavramı güvenlik korkusundan dolayı kime yaslandığının önemi olmadan, bütünü içerisinde kendini unutmaya, sıradan merak ve kalıcı anlamlara dayanma, farklılığından kurtulurken deşarja yönelme, zulme uğramama iç güdüsüyle yaşama, bir yöne eğilimli olma, durgunluk ve pasifliğin verdiği bütüne yakınlık duyma nihayetinde gözle görülmez çeşitli aşkın ideal, çığlık veya sloganlara (sluagh-gairm) sahip olma gibi özellikleri kapsamaktadır (Canetti, 2006, s. 15-48). Canetti'ye göre, iktidar bu kitleyi evcilleştirmek için belirli alışkanlıklara, eylem tekrarlarına ihtiyaç duymaktadır. Bunu şöyle belirtmektedir: "Kiliseye gitmenin düzenliliği ve belirli ayinlerin birebir ve bildik tekrarı, kitleyi evcil halde tutar" (Canetti, 2006, s. 22). Bu kitlenin evcilleştirilmesi için belirli alışkanlıkların sürekli hale gelmesini, Bourdieu, habitus kavramı ile açıklamaktadır. Ona göre bu kavram, toplumsal koşulların ürettiği ortak zevkler, belirli açıdan birleşmiş özellikler ve mallar bütünü olarak, içkin ve bağlamsal açıdan birlik halinde yaşam sistemi ve birlikçiliktir (Bourdieu, 1995, s. 22-23, 161), (Bourdieu, 2012, s. 18-19, 35). Bu birlikçiliğin temelinde, habitus alanı için kendisini aşmadan kendi içinde geliştiği söylenebilir (Bourdieu, 1995, s. 170). Bu habitus alanı ya da sürekli tekrarlanan olaylar içerisinde bireyler, bilinçsiz bir tarzda olanı kabul etmeye başlarlar. Bundan dolayı toplum habitus durumunda, sürekli olarak üretmeyi, manipülasyonu ve baskıyı kabul etmektedir. Bu durumda iktidar, habitus alanını kullanarak itaati çoğaltmaktadır. İktidar habitus alanla birlikte ritüel, anlatı, tarihsel öykü aracılığıyla sürekliliğini sağlamaya çalışmaktadır.

Antik Çağlardan günümüze kadar iktidarlar, amaç olarak egemenliklerini, kendi sürekliliklerini sağlamak için farklı yönetme sanatlarını ve biçimlerini kullanmaktadırlar. Mikro ve makro tarzlarda, iktidar biçimleri tarihsel açıdan süreklilik ve işlerlik için dönemlere göre dönüşüm ve kopuş geçirerek var olmaktadır. Bu noktada, dönemsel açılardan iktidarla sosyolojik, politik kavramlar arasındaki ilişkilerin nasıl şekillendiği ve bu ilişki biçimleriyle birlikte iktidarın yapıcı unsurunun egemenlik, disiplin veya baskı mı yoksa ayartmak mı olduğu, iktidarın

dönemlere göre değişen yapısal formları üzerinden özgür eyleme karşı araçları nasıl değiştirdiği gibi soruların temelinde, iktidarın değişen toplumsal koşullar içerisinde kendisini nasıl dönüştürdüğü problemi vardır. Bundan dolayı çalışmam açısından biyopolitikadan psikopolitikaya sömürünün dönüşümü problemi söz konusu olduğunda, keskin bir paradigma değişikliği ya da tam anlamıyla bir kopuştan bahsetmemekteyim. Platon'dan Foucault'ya kadar farklı egemen ve disiplin iktidarıları üzerinden biyopolitik tartışmalar söz konusudur ve hala bunlar belirli açılardan devam etmektedir. Foucault, egemen iktidarın kökeninde “yaşam ve ölüm üzerindeki hak”ın olduğunu belirtmektedir (Foucault, 2007, s. 99). Modernizmden sonra, sağlık, refah konusundaki bazı gelişmelerle birlikte ortaya çıkan disiplin iktidarının işlevi ise öldürmek değil, yaşamı düzenlemektir. Deleuze'e göre “disiplin toplumlarının iki kutbu vardır: Bireyi işaret eden imza ve bireyin kitle içindeki konumunu işaret eden sicil sayısı ya da numarası” (Deleuze, 2013, s. 189). Yani bireyin ölçülebilir, hesaplanabilir, gözetlenebilir bedensel yönü disiplin toplumu için zorunludur. Bu biyoiktidarlar gözetimleri güvenlik altında belirli panoptikonlarla yapmaktadırlar. Nihayetinde, egemen iktidardan bu disiplin iktidarına geçişler, bazı değişimlerle mümkün olmuştur. Byung-Chul Han'a göre, bu dönüşümün kökeninde “tarımsal üretimden endüstriyel üretime geçiş” vardır (Han, 2020a, s. 29). Bu çalışmada ise artık yeni değişim ve dönüşümlerle birlikte biyopolitik disiplin iktidarından psikopolitik temelli denetim iktidarına geçiş üzerinde durmaya çalışacağım. Çünkü çağımızda dijitalizm, yapay zekâ ve iletişim teknolojisi devrimleriyle birlikte, gözetim, özgürlük ve nihayetinde enformasyon değişimi içerisinde ortaya çıkan yeni tartışmalar vardır. Bu nedenle Deleuze'e göre, egemenlik ve disiplin iktidarlarının yerine artık denetim iktidarlarının olduğu yeni sömürü gerçeklikleri söz konusudur (Deleuze, 2013, s. 184-190).

Bu çalışmada, biyopolitikadan psikopolitikaya sömürünün dönüşümü problemini tartışırken amacım özne, gözetim, iletişim, özgürlük, deneyim, yaşam ve ölüm gibi kavramların ağ ve gösteri toplumu gibi yeni gerçeklikler üzerinden analizlerini yapmaya çalışmaktır. Bu açıdan çalışmada yeni sömürü gerçekliği problemi, biyopolitikanın tamamen bitişi ya da ortadan kalkması olarak değerlendirilmemektir, burada biyopolitika, günümüzde ön plana çıkmaya başlayan çeşitli psikopolitik tahakküm teknikleriyle birlikte değerlendirilmeye çalışılmaktadır. Bu amaç doğrultusunda biyoiktidarın yaşam ve ölümü elinde tutan biyopolitik yöntemlerin baskı anlayışları, psikoiktidarın algı ve duyguları elinde tutan psikopolitik yöntemlerin temellendirdiği “ayartma” anlayışları çalışmada ele alınacaktır. Daha sonra çağımızda baskının yerine ayartıcı

güçleri kullanan, psikopolitik anlamlara egemen olan bir iktidar mı ön plana çıkmaktadır tartışması analiz edilecektir. Bunlarla birlikte çağımızda panoptikon yerine dijital panoptikon mu egemen olmaktadır? İktidarın şiddeti olumlu mu olumsuz mu gerçekleşmektedir? gibi sorulara cevap bulmak için öznenin özel ve kamusal yaşam sömürülerinin dönüşümü, farklı felsefe teorileri üzerinden tartışılarak değerlendirilecektir.

BİYOPOLİTİK OLANIN TEMELLENDİRİLMESİ

Biyopolitika kavramını makro düzeyde düşünürsek Antik dönemlerden modern döneme kadar tarihsel gelişmeler üzerinden birçok farklı açıdan ele alındığını görürüz. Ancak asli olarak biyopolitika, devletin canlı bir organizma olarak görüldüğü, siyasal davranışların biyolojik, fizyolojik belirlenimlerle açıklandığı, içsel değil dışsal dilin hâkim olduğu ve bu dilin, biyolojik anlamlar (ölüm, nüfus, doğum) içerdiği somatik tarzlarla ilgili bir kavramdır (Somit, 1972, s. 209-210). Bu açıdan biyoiktidar söz konusu olduğunda baskının bedensel acıya, politikanın uyuşturucuya, düşmanın dışsal korkuya, toplumsal hayatın gözetime (surveillance), panoptikona nihayetinde canlı ve etkin bir güce dayalı olduğu söylenebilir. Biyopolitikanın tarihsel açıdan birçok farklı tezahürü ve anlamı söz konusudur. Burada özellikle biyopolitika kavramının felsefe tarihinde geçirdiği dönüşümü de göz önünde bulundurmanız gerekmektedir. Öncelikle Antik Yunan'da Platon'un devlet anlayışında nüfus, nüfusun niteliklerini yerine getirecek belirli sınıflar (çiftçi, koruyucu, yönetici) ve bu sınıfların da "düzen" için gerekli standartlarda olması düşüncesi belirli bir biyopolitik anlamı simgelemektedir (Platon, 2010, s. 107-108). Çünkü Platon devleti insanın bedenine benzeterek, parçaların bütünü düzenine hizmet ettiğini ortaya koymaktadır (Platon, 2010, s. 167). Devletin, yaşamın ve de insanın karakterinin düzenlenmesi, doğalarına uygun terbiye edilmesi söz konusudur (Platon, 2014, s. 109-112). Platon, sınıflar arasındaki çiftleşmelerden, beden ve zihinsel niteliklere kadar toplumun düzenini temellendirmek istemektedir. Aristoteles ise devletin düzeni için nüfusun önemine dikkat çekerken, kalabalık ve büyüklük arasında ayırım yaparak, niceliksel değil niteliksel açıdan nüfus kavramına önem vermektedir (Aristoteles, 2022, s. 226-228). Burada nüfusun nitelikli düzenlenmesi için gerekli yaptırımlardan bahsetmektedir. Ona göre öncelikle kadın ve erkek arasındaki yaş, evlilik, çiftleşme, beden ve zihin açısından uygunluk gelecek nesiller için temeldir (Aristoteles, 2022, s. 249-252). Daha sonra sakat doğan çocukların öldürülüp öldürülmemesinden, nüfusu nitelikli hale getirmek için kölelerin nasıl olması

gerektiğine kadar birçok konu açısından yaşama ve ölüme hükmeden iktidar tasarımları üzerinde durmaktadır. Görüldüğü gibi bu filozoflar, devletin nitelikli işlevlerini çoğaltmak için eksik gördükleri yönleri dışlayan bir ayıklama unsuru geliştirmektedirler. Bu tarz devlet içindeki nüfusun bozulmaması, sınıfların nitelikli hale getirilmesi ya da islah hareketlerini içeren biyopolitik egemen iktidar bakış açıları, Nazilerin nüfusun melezlenme yoluyla bozulacağını içeren anlayışlarının temelinde yer almaktadır. Tabii ki Platon'un görüşlerini yalnızca Nazizm açısından değerlendirmek eksiktir, ancak bir yandan da Ojakangas Platon'un görüşlerinin biyopolitik sonuçlarını şu şekilde ifade etmektedir: "Nazizmin değil, yirminci yüzyılda bütün bir Batı dünyasında yürürlüğe sokulan modern öjeni ideolojisinin ve politikalarının müjdecisidir" (Ojakangas, 2017, s. 46). Nihayetinde Platon'un, devletin seçici üretim ve toplumu iyileştirmenin yolunun engelli, sağlıklı olmayanların öldürülmesi gerektiğini belirten ifadelerinden dolayı, modern biyopolitikanın müjdecisi olduğu söylenebilir.

İktidar için devletin düzen fikri Orta Çağ'da teokratik açıdan Tanrı'nın düzeni olarak karşımıza çıkmaktadır. Foucault, Orta Çağ'daki Tanrı'nın sürekli "sürü"yü "gözetlemesi" açısından, belirli bir biyopolitik yönetimin temellerini, Antik Çağ'lardaki pastörü, aslında bir çobanın sürüyü denetlemesine ve onları düzenlemesine dayandırır. Foucault'ya göre pastoral bir iktidar fikri "Kral'ın, Tanrı'nın, şefin onun sürüsü gibi olan insanlara nazaran bir çoban konumunda olması teması, bütün Doğu Akdeniz'de çok sık karşılaşılan bir temadır" (Foucault, 2013, s. 110). Doğu Akdeniz'deki medeniyetlerde çoban sıfatı, insanların pastörü ifadesi, Tanrı'yı genel anlamda kapsarken, Tanrı kendi sürüsünü ast çobanı olan krala teslim etmektedir. Çobanın "göz kulak olma" ifadesi aslında çobanın hükmetmesinden daha çok kendini sürü için feda etme tarzını göstermektedir. Foucault bunun dini açıdan önemini şu anlamda açıklamaktadır: "Birinin bütün uğruna feda edilmesi, bütünün biri için feda edilmesi, Hıristiyan pastorallik sorunsalının tam kalbinde olacaktır" (Foucault, 2013, s. 116). Bu durum bir anlamda Orta Çağ'daki belirli değişim uygulamalarının insanların gündelik yaşamlarını düzenleyen kilisenin yönetim aracı haline gelmesini sağlamıştır. Tanrı kusursuz yönetiminde bazılarını sürüye denetleme aracı yapacaktır. Aslında Tanrı'nın geçmiş ve geleceği kuşatan bilgisi dışında yönetici, bedenler üzerinde kesin bir bilgiye sahip değildir. Bundan dolayı, Tanrı'nın yasalarına uygun olarak bedenleri denetlemesi ve gözetlemesi gerekir. Antik Çağ'da ve Orta Çağ'da yaşama ve ölüme hükmeden egemen iktidarlar, belirli ölçüde devletin denetleme ve düzenleme görevini üstlenmişlerdir.

Orta Çağ'daki ruh, zihin ve beden arasındaki çatışmalar daha sonra insanın Tanrı'nın ast çobanı olan kralların dini buyruklar üzerinden disiplin ve egemenliğini sağlamalarıyla dönüşüme uğramaktadır. Bu dönüşüm doğa, bilgi, sanat ve de siyaset felsefelerinde ön plana çıkmaktadır. Machiavelli'nin siyasette "olan"a yönelmesi, Bacon'ın teori ve pratiği uzlaştırma denemesi, Gassendi'nin materyalist anlayışı bu bağlamda değerlendirilebilir. Rönesans ile birlikte egemenlik, iktidar ve doğa arasındaki ilişki yeni boyutlar kazanmıştır. Örneğin Jean Bodin, kendinden önceki filozof ve düşünürlerin egemenliğin niteliklerini tam olarak açıklamadıklarını düşünmektedir. O, egemenlik ile ilgili süreklilik, bölünmezlik gibi nitelikleri ele almaktadır (Bodin, 1955, s. 25-51). Bu açıdan egemenliğin ilkesini ve uygulamasını birleştirerek, egemenliği belirli bir yöneticinin, prensin yaşam süresi ile sınırlama anlayışını ortadan kaldırmıştır. Artık egemenliğin sürekliliği tartışmasında kırılğan olan iktidarın egemenliğini sürdürmesi problemi, farklı disiplin ve baskı problemleriyle ele alınmaktadır. Benzer olarak siyaset felsefesinde önemli dönüşümü yapan filozoflardan biri de Hobbes'tur. O, Orta Çağ'daki zihin ve beden karşıtlığını, bu karşıtlık üzerinden oluşan duyum ve akıl karşıtlığını yok ederek bilgi ve duyum arasındaki ilişkiyi doğal açıdan ele almaktadır (Martinich, 2013, s. 146). Daha sonra insanların doğal durumda, korku ve kızgınlık duygularının doğalarından kaynaklandığını belirterek ampirik değerlendirmeler yapmaktadır (Hobbes, 2007, s. 12-13). Bu açıdan Orta Çağ'da insanlar, sapkın duyguları olduğu için zorla, disiplinle düzeltme yoluna gidilirken, artık insanların bedensel, zihinsel ve duygusal açıdan sahip oldukları gerçeklikler kabul edilmeye başlanmıştır. Orta Çağ'da beden kavramı "maddi dünya"nın ifadesi olduğu için eşitsizlik, tahakküm ve kölelikle, duygu ise dünyevi yaşama itaat, bağımlılık ve düşkünlükle ele alınmaktadır (Ağaoğulları ve Köker, 2011, s. 123-127). Doğayı materyalist açıdan ele alan Hobbes ise insanın korku, keder gibi duygulara doğası gereği sahip olduğunu belirtmektedir. Çünkü insan için korkunun içsel, dışsal, nörolojik, hormonal, çevresel birçok sebebi olsa da o, dünyaya bağlanma biçimini ifade eder (Solomon, 2016, s. 54-68). İnsanlar bu içsel korkudan dolayı politik bir ilişki, sözleşme oluşturma ya da bir araya gelme üzerine anlaşmaktırlar (Hobbes, 2007, s. 22-45). Yani mistik bir tarz yerine doğal açıdan insan ve devletin temellerini açıklayan Hobbes, biyopolitik açıdan iktidarın insanlar üzerindeki genel bir egemenliğini kabul etmektedir. Hobbes'a göre doğa durumunda da "çıplak" olan insan, devlet durumunda da bedensel, düşünsel olarak ve mülkiyet ilişkileri aracılığıyla egemene tabidir (Hobbes, 2013, s. 100-144). Bu açıdan öznenin denetlenmesi egemene yöneliktir; "Hem yükümlülüğümüz hem de özgürlüğümüz boyun eğme eyleminden oluşur" (Hobbes, 2013, s. 168). İktidar, devletin kaynağı, insanın doğal duygu durumları üzerine

incelemeleri olan Locke, Hume, Rousseau bu konuları ele almaya devam etmiştir. Benzer olarak Spinoza ise umut ve korku, yaşam ve ölüm arasındaki insanın, itaat ve bağlılık üzerinden politik olana bağlandığını iddia etmektedir. Spinoza'ya göre, iktidarın ölümle kederi veya yaşamla sevinci nasıl ilişkilendireceği onun hangi biyopolitik araçlara başvuracağını gösterir. O, ölümü, korkuyu değil de yaşamın zenginliğini ön plana almanın bedensel açıdan bağlılığı daha çok kolaylaştıracağını belirtir (Spinoza, 2016, s. 111). Ancak ona göre, iktidarın gücü multitudo (çokluk) kavramını kalabalığa dönüştürürken, keder ise monarşiyi çağırabilir (Spinoza, 2016, s. 45-46, 245). Nihayetinde biyopolitika, on yedinci yüzyılda, monarşinin bedeni olarak anlaşılabilir da bu bedenin eleştirisi de yapılmaktadır. Foucault'ya göre on yedinci yüzyılda kralın bedeni siyasi bir gerçeklik olarak monarşinin işleyişini sağlarken, on sekizinci yüzyıldan sonra halkın yönetimi bu bedeni dışsallaştırır ve toplum bir beden haline gelir (Foucault, 2012, s. 38-39). Foucault on sekizinci yüzyılla birlikte kral egemenliğinden, disiplin biyoiktidar anlayışına bir geçiş olduğunu belirtmektedir. Disiplin iktidarının yönelimi olan yaşam, bedenin uysallaştırılması problemini başlatmaktadır. Toplum bedeni, biyopolitik bir alan haline getirmeye başlayınca, kolektif bedeni iyileştirmek için suç, sağlık, nüfus, ırk gibi kavramlar konusunda iyileştirmeler ve dönüşümler ortaya çıkmaktadır. Featherstone'a göre, on sekizinci yüzyıldan sonra nüfus artışı ve nüfusu denetleyen kurumların artışı ile birlikte insanların gözlemlenmesi, kayıt altına alınması, yaşamlarının belgelenmesi söz konusu olmaktadır (Featherstone, 2006, s. 591-592). Bu açıdan artık monarkın bedeni yerine kolektif bedenin canlandırılması söz konusu olmuştur. Bu da disiplin ve baskının ölüme yönelik olarak değil yaşama yönelik olduğunun ortaya çıkarılmasını sağlamıştır. On dokuzuncu-yirminci yüzyıllarda kapitalizmin gelişmesiyle birlikte, biyoiktidar farklı baskı, güvenlik formlarında denetim ve gözetim sistemleri oluşturmaktadır.

Görüldüğü gibi farklı dönemlerde biyoiktidarın olumlayıcı ve dispoitif tavırları birçok farklı tartışma ve problem alanı oluşturmuştur. Biyopolitikalar açısından moment noktaları ile ilgili birçok farklı tartışma olsa da nihayetinde ölüm ve yaşama hükmeden egemenin biricik beden kavramı ön plana çıkarılmaktadır. Pharmakon kavramının hem "deva" (remedy) hem de "zehir" (poison) anlamlarını içermesine (Derrida, 1981, s. 70-71) benzer olarak, biyopolitika da hem yaşamı (eros) hem de ölümü (thanatos) içermektedir. Foucault'nun da üzerinde durduğu gibi bu yaşam ve ölüm ikilemi özellikle on sekizinci yüzyılın sonu ile birlikte ön plana çıkan yaşam felsefeleriyle dönüşüm geçirmektedir. Yani bu yüzyıldan sonra biyopolitika belirli ölçüde, yaşama odaklanan bir kavram olarak kendini göstermektedir. Burada aktif olan, yaşamı

zenginleştiren insana odaklanılırken, pasif insanın perspektifi, totaliter politikayı biçimlendirmektedir. On dokuzuncu ve yirminci yüzyılda Husserl, Marx, Adorno, Habermas'ın "Lebenswelt" kavramıyla yaşam dünyasını inşa denemelerine şahitlik edilmektedir. Ancak, totaliter sistemlere karşı yaşamın yüceltilmesini yaymak veya yaygınlaştırmak hızlı, kolay veya etkin değildir. Çünkü ölüm cezası, gaz odaları, savaşın kederi, yaşamın yaygınlaştırmasından daha kolay bir şekilde bedensel insan varlığını kontrol etmektedir. Gücün dünyaya yayılması, şiddet, baskı unsurları olmadan çok zor olduğu için iktidar, yaşam üzerinden olumsuzluğu meşru kılmaya devam etmektedir. İktidarın yaşam dünyası arayışı, aslında "ölümün yaşam maskeleri takması" demektir. Bundan dolayı biyopolitikanın, geleneksel açıdan ölümün yaşam üzerindeki hakimiyetinin, on dokuzuncu yüzyıldan sonra değiştiği düşünülse de "biopolitics" ve "thanatopolitics" iç içe geçmiştir. Yaşam ve ölüm arasındaki çizgi yavaşça kaybolarak, yaşamın içerisine gizlenen ölüm düşüncesi her an ve her yerdedir. Bunu Agamben şöyle açıklamaktadır: "Eğer modern devletlerin hepsinde, hayata hükmetmenin ölüme hükmetmeye dönüştüğü ve biyosiyasetin ölüm"-siyasetine (thanatopolitics) dönüşebildiği noktaya işaret eden bir hat varsa, bu hat, artık bugün, birbirinden kesin olarak ayrı iki mıntıkaya bölen sabit bir sınır değildir" (Agamben, 2020, s. 147). Hem yaşam dünyası hem de siyaset alanında bu ikilikler her yere hâkim olmaktadır. Agamben bu durumu toplama kampı deneyimleri gibi durumlar üzerinden ölümün yaşamı ele geçirmesi olarak ele alsa da örneğin Esposito gibi düşünürler buna belirli ölçüde karşı çıkmaktadır. Esposito'ya göre, biyopolitikanın bu ikili farmakolojik yapısı, çelişkiye sebep olmadan "dışarıyı", kamusallaştırmayı, ele geçirmeyi ifade eden *communitas* ve *muafiyeti*, reddetmeyi, karşı gelmeyi ifade eden *immunitas* olarak zorunlu bir ilişkiyi gerektirmektedir (Kartal, 2018, s. 201-203). Nihayetinde yaşam politikası haline gelen biyopolitikanın ölümü nasıl ortaya çıkardığı tartışması birçok açıdan problemler barındırmaktadır. Totaliterliğin demokrasi ile iç içe geçip geçmediği, yaşam politikasının sömürüyü üretip üretmediği, yaşamın ve ölümün çelişkiyi değil de tutarlılığı mı ifade ettiği gibi problemler karşımızda durmaktadırlar. Ancak bunlarla birlikte yirminci yüzyıldan sonra biyopolitikanın şiddeti, gözetimi artırıp artırmadığı da önemli bir tartışma alanıdır.

Ölüme ve yaşama hükmeden biyopolitika, özellikle kapitalizmin etkin olmaya başladığı yirminci yüzyılda daha çeşitli sömürü biçimleri ile görünür olmaktadır. Yirminci yüzyılın ilk yarısına gelindiğinde biyopolitika kavramı söz konusu olduğunda, siyaset bilimi alanında Rudolf Kjellen yaşam formunu (*life form*), romancı ve biyolog Morley Roberts spekülasyon, biyolojik olgular ve insanın politik davranışlarını, Nazi parti üyelerinden Hans Reiter, biyolojik temelli

devlete yönelik ırk ve nüfus iyileşmelerini, bedensel temellendirmeler açısından ele almaktadırlar (Liesen ve Walsh, 2012, s. 3-4). Alsheh'e göre genel olarak ele alınan biyopolitikanın, yirminci yüzyıl ile birlikte, üç türünün (doğa bilimci; politikacı, tarihselci) ön plana çıktığı görülebilir. Birinci olarak, 1945 öncesi organikçi versiyon insanların biyolojisinin örneğin ırk üzerinden nasıl şekillendiği ile ilgilenirken; ikinci olarak 1960'larda ortaya çıkan bireyci-davranışsal versiyon, doğalcı siyaset açısından biyopolitikayı, politik açıdan biyolojik yaşamı düzenler; üçüncü olarak Foucault 1976'da biyopolitikayı yeniden tanımlar ve onu tarihsel gelişime odaklanarak post yapısalcı yönleri üzerinden tartışır (Alsheh, 2014, s. 14-15). Genel olarak, belirli biyopolitik temellendirmeleri açıkladıktan sonra biyopolitikanın sömürsünün özgürlük ve yaşam olarak nasıl görüldüğü tartışılacaktır.

Biyoihtidarın Yaşamı Ele Geçirmesi

Biyopolitik güç ilişkileri yeni bir yönetim aklını, devletin temelinde bulunan ekonomik şartların değişimini, tarihsel açıdan sistemin, düzenin mutasyonlarını ve değişen düzendeki dönüşümleri takip etmiştir. Biyopolitik güç ilişkileri birçok farklı dönemde karşımıza çıkmaktadır. Foucault'ya göre egemenlik açısından on sekizinci yüzyıla kadar Tanrısallığın görünmeyen korkusunu, bu korkunun araçları olan kilise ve saraylar hükümlerini tesis ediyordu. Ancak Sanayi Devrimi ve Fransız Devrimi'nden sonra, yaşam, nüfus, sağlık, şehircilik, mimari tam olarak farklı anlamlar ifade etmeye başlamaktadır (Foucault, 2012, s. 88). Sömürüler, insanın bütün yaşamını etkisi altına alacak oluşumlarla, insanın bedenini makine gibi görerek beden politikasını ortaya çıkarmışlardır. Nihayetinde kısmi öldürme, şiddet yerine yaşamı yavaş yavaş kuşatma, esaret altına alma ortaya çıkmıştır. Foucault bunu şöyle ifade etmektedir: "Egemen iktidarın simgelediği eski öldürme gücü, yerini artık titizlikle bedenlerin yönetimine ve yaşamın hesapçı bir biçimde işletilmesine bırakır" (Foucault, 2007, s. 103). Foucault'ya göre egemen iktidardan sonra detaylıca insanların bedenleri ile mekânların ilişkilerine, hükümdarın yüceliğinden bireylerin gözlemlenmesine geçilen disiplin iktidarı önem kazanmaya başlamaktadır. Bu durumda Foucault'ya göre bireylerin detaylıca incelenmesiyle ahlak, sağlık, ekonomi gibi alanlarda disiplin iktidarının önemi görülmektedir. Ancak doğum ve ölüm oranlarının düzenlenmesi, yaşam süresinin artışı, sağlığın iyileştirilmesi gibi özelliklerle birlikte genel olarak yaşamın disipline edilmesinden çok normalleştirilmesi gerekmektedir. Yani artık yaşam,

sözleşme kuramının dışında tuttuğu (Locke, 2012), egemenin disipline etmesinin zorlaştığı, hak olarak temellendirildiği bir anlam kazanmaktadır.

On sekizinci yüzyılın ikinci yarısından sonra yaşam-iktidar ilişkisi, disiplin iktidarını dışlamadan onu kapsayan, nüfus, toplum üzerine odaklanan biyoiktidar ön plana çıkarmaktadır. Disiplin iktidarı daha çok bireysel beden üzerine odaklanırken, biyoiktidar onu da kapsayarak genel bir politik olana yönelmektedir. Foucault bunu şöyle ifade eder: “XVIII. yüzyılda temeli atılan, insan bedeninin anatomo-politiğinden sonra, bu yüzyılın sonunda, artık insan bedeninin anatomo-politiği olmayan, ama insan türünün "biyo-politiği" olarak adlandıracağım bir şeyin belirdiği görülür” (Foucault, 2015, s. 248). Disiplin iktidarı, anatomopolitik ile ilişkiliyken, biyoiktidar ise daha çok biyopolitik olan ile ilişkilidir. Biyopolitika ve biyoiktidar kavramları arasında keskin ayırım yapmayan Foucault, biyoiktidar genel anlamda beden politikaları açısından ele alıyor denebilir. Biyoiktidar disiplin iktidarından tam ayırmamasak da onun en belirgin özelliği güvenlik olarak kendini gösterir. Biyopolitik güç ve güvenlik ilişkilerini, araçlarını düzenleyen biyoiktidar, özne üzerinde daha sistematik, açık ve “çıplak” sömürüler oluşturmuştur. Biyoiktidar beden disiplinlerine, güvenlik temelli nüfus düzenlemelerine biyopolitik araçlara, farklı tarzlarda müdahil olmaktadır. Güvenliğin günlük yaşamı ele geçirmesi durumu nüfus, tıp gibi alanlar üzerinden artmaktadır. Bu durumda sosyal hayat da derin bir dönüşüme uğrarken, biyoiktidar için güvenliğin biyopolitikasının nasıl şekilleneceği sorusu önem kazanmaktadır (Dillon ve Lobo-Guerrero, 2008, s. 269). Bu soruyla birlikte yaşamın denetlenmesi, nüfusun hesaplanması, sağlığın iyileştirilmesi, bilginin kontrol edilmesi gibi problemler söz konusudur. Nihayetinde bu sorular ve problemlerle birlikte ise Foucault “biyoiktidar çağının” başladığını belirtir (Foucault, 2007, s. 103). Ancak bu yeni dönemde, yaşamın bedensel, canlı, biyolojik doğasına, organik yönüne dair biyopolitik hesaplamalar (biopolitical calculations) için yeni güvenlik referansları oluşturulmaktadır. Yani halk yalnızca halk, özne yalnızca özne değildir. Burada artık korunan, denetlenen ve güvenlik altına alınan halk ve özne olması gerekir. Bunun için davranış, uyum, sıradanlık, kimlik veya politik özneliliğin ötesinde antikor üretmeyen belirli bir panoptikona ihtiyaç vardır. Ölüm ve korku nesnesi olmadan, keder üretecek araçlara ihtiyaç duyulmaktadır. Bir anlamda iktidar, koruma görevini tamamlamak için ölümcül tehdidini kolektif bedenlere enjekte etmektedir (Bazzicalupo, 2006, s. 113). Ölümcül bir tehdit olmadan, biyopolitik özneler keder ve kaygı içerisinde, iktidarın güvenlik şemsiyesine sığınmaktadırlar. Bu nedenle güvenliği oluşturan gerçeğin biyopolitikasında, özgürlüğün olması değil özgürlüğün mümkün olması anlamlıdır. Canlı varlık

olarak insanın özgür hayatı ve onun eylemleri biyopolitik hesaplamalar alanına aittir. Bu noktadaki paradoks, özgürlüğü üretenlerin denetimi daha çok etkinleştirmeleridir. Biyoiktidar, kolektif bedenlere, bir doz rahatlama iki doz acı enjekte etmektedir. Özgürlük hedefi genişledikçe, daha fazla denetim, kontrol, müdahale ve farklı prosedürel araçlar gerekmektedir. Biyoiktidar sağlık düzeyini, yaşam beklentisini artırırken, bireylerin daha “iyi ve güvenilir müşteri” olmalarını sağlar, şiddet ve müdahaleyi ise onlardan eksik etmez. Nihayetinde, uyum ve değişme içerisinde insanları güvence altına alacak edimlerle birlikte kimlik sahibi olan öznelere ortaya çıkmaktadır.

Biyoiktidarlar insanlara belirli bir kimlik vermekten ziyade, güvenlik içerisinde yaşama deneyimleri kazandırmaya çalışırlar. Bu deneyimlerle inşa edilen anlamlar, bedenin belirli tanım ve zorunlu hesaplamalara maruz kalması demektir. Örneğin Foucault’ya göre, önceki yüzyıllarda delilik tanımlanmayarak toplumdan dışlanan bir ötekiyken yirminci yüzyılda belirli tanım, yargı ve kurumlarda gözetim nesnesi olarak kontrol altına alınmaktadır. Deliliğin değişen anlamıyla yargı, şeffaflık kavramlarının ait olduğu tımarhanede özgür bir alan sunulurken, hekime ise gözetleme, izleme, müdahale etme gibi Tanrısal güçler verilmiştir (Foucault, 2006, s. 715-722). Foucault tımarhane, hastane, hapisane gibi kurumlarda varolan belirli kategoriler ve hesaplamalar aracılığıyla toplumun güvenlik altına alınmasını, kapatma uygulamaları olarak adlandırmaktadır. Kapatma uygulamalarının daha önceki yüzyıllardan farkı, kitlelerin belirli kurumlara farklı amaçlarla çalışma adı altında hapsedilmeleridir (Foucault, 2006, s. 115-126.) Foucault, neoliberalizm üzerinden çalışma talebi ve kapatma uygulamaları arasında belirli bir paralellik görmektedir. Bu bir anlamda, kapatma uygulaması adı altında, iktidarın bedeninin yok olmasıyla ve bedenin kolektifleşmesiyle sonuçlanmaktadır.

Güvenlik, görünürlüğünü farklı kurum ve zihinler aracılığıyla gizlemektedir. Bu açıdan özgürlük zemini altındaki baskı, görünürlük alanında damıtılmaktadır. Bu durum belirli ölçüde “görünürlük” problemi olarak ortaya çıkmaktadır. Foucault, “bedenlerin, bireylerin, şeylerin, merkezi bir bakış altında tümüyle görünür olmalarını” ifade eden merkezi noktayı, görünürlük probleminin temeli olarak ortaya koymaktadır (Foucault, 2012, s. 86). Biyoiktidarın, güvenlik için her şeyi gözetleme çabası, gözetim (surveillance) için yeni teknikler ortaya çıkarmasına neden olmaktadır. Foucault’ya göre gözetim, kolektif bir korku ve izlenme psikolojisini sürekli kılacak olan yeni bir kavramda şekillenmektedir. O, bunu Bentham’ın panoptikon kavramıyla ifade edebileceğini düşünür.

Foucault'ya göre açık ve "çıplak" bir sömürüyü sunan Bentham'ın panoptikon görüşü iktidarın otoriterlik ve gözetleme ilişkini açıklamaktadır. Çünkü ona göre panoptikon, yalnızca hapisane, hastane gibi kurumlarda değil, "gözetleme" problemini farklı bir aşamaya taşıyan üst anlamlarda da kendisini göstermektedir. Bentham'ın panoptikon olarak tasarladığı hapisane modelindeki en önemli ayrıntıyı şu ifadeden anlayabiliriz: "hücrenin her bir parçası gözetmenin görüşünden kaçamayacak kadar aydınlık kılınır" (Bentham, 2016, s. 14). Bentham'ın bu ifadesinin toplumsal hayata yansımaları, güvenli, mikroskobik iktidar tipi olarak karşımıza çıkmaktadır. Nasıl laboratuvarlarda bilim insanı mikroskop kullanırsa, iktidar da benzer olarak insanın genel olarak yaşamına, bedenine yönelik böyle bir bakış geliştirir. Bu iktidar biçimine gözün iktidarı da denebilir. Bu iktidar biçiminde hayat sermaye haline getirilir ve özneler de güvenlik adı altında gözlemlenir. Bedenin baskılanması, güç ve farklılık olarak belirli bir kaldıraç rolünü oynamaktadır. Enerji, hayat, canlı beden, baskılara karşı "çıplak" beden, tekillik politikasının nesnelere haline gelmektedir. Güvenlik içerisinde baskı, bireyi tam olarak felce uğratmaktadır. Bu noktada, biyopolitikanın bu dışsal baskı argümanları yerini gelişen post-endüstriyalizm ile birlikte yeni araçlara bırakır. Bu bağlamda çalışmada, insanları biyopolitikanın sömürsünden daha etkili, açık ve şeffaf bir şekilde esaret altına alan, onların algılarını yönlendiren psikopolitik yöntemleri ele alacağız.

Neoliberalizmin Psikopolitik Sömürü Araçları

Psikopolitika kavramı ile ilgili Marx, Hegel, Deleuze, Bauman ve de David Lyon'a kadar birçok farklı düşünürün gözetim ve özgürlük kavramları açısından ilişkiler kurulabilir. Bu kavramı Peter Sedgwick gibi psikiyatri açısından değerlendiren düşünürler olsa da bu çalışmada, Byung-Chul Han, Bauman, Sartori, Massumi, Poster gibi biyopolitik anlayışın eksiklerini ortaya koyan, yeni gözetim ve sömürü araçlarını açıklayan düşünürler üzerinden değerlendirmeler yapılacaktır. Çünkü neoliberalizmin psikopolitik araçları açık ve "çıplak" olarak sömürüyü bir gerçeklik olarak karşımıza çıkarmaktadır ve ben de bu sömürüyü felsefi açıdan ortaya koymaya çalışacağım.

Bu sömürünün birçok farklı köken tartışması olsa da Marx ve Engels'in "katı olan her şey buharlaşıyor" (Marx ve Engels, 2015, s. 44) ifadesi, somatik tarzdaki sömürü yerine artık psikik sömürü problemini ortaya çıkarır ve böylece zihin, algı, duygu sömürsünü ifade eden sınırsız bir sömürü problemi karşımızda durmaktadır. Bu açıdan genel olarak Lin'e göre, psikopolitika "aşırı özgürlük ile kontrolsüz gücün iç içe geçtiği" anlam dünyasını oluşturmaktadır (Lin, 2020,

s. 517-518). Aşırı özgürlük ve kontrolsüz güç ilişkisini anlamak için psikopolitik araçları kavramak gerekir. Psikopolitik araçlar özellikle yirminci yüzyılın ikinci yarısından sonra etkili olmaya başlayan projeksiyon teknolojisi, televizyon, elektronik sistemler ve nihayetinde web 1.0 (1990-2000) döneminden sonra bilgisayar aygıtlarıyla ön plana çıkmaktadırlar. Bu noktadaki asli değişim, enformasyon temelli dijital dönüşümle ilişkilidir. Dijital enformasyon bombardımanı, kontrolsüz gücü ifade eden psikopolitikanın tahakkümünü oluşturan rekabet, akışkan gözetim, optimizasyon, motivasyon, inisiyatif ve pürüzsüzlük gibi psişik kavramlardır (Han, 2020a, s. 28). Bu kavramlar, sömürü konusunda yeni paradigma değişiklikleriyle birlikte özneler için sınırsız, sürekli akışkan deneyimler sunmaktadırlar. Nemes'e göre, neoliberalizmin psikopolitik aracı olan dijitalizm virüsü, gerçek virüsten daha çok ve hızlı bir şekilde yayılarak, sosyal ve politik bedeni etkisiz kılmıştır. Nemes, bu durumda, bizi artık bedenlerimiz değil, siberuzay maskelerimizin ve avatarlarımızın kapsadığını savunmaktadır (Nemes, 2023, s. 133-134). Benzer olarak Byung-Chul Han da psikopolitiğin biyopolitikten asli ayrımını bedenselliğin geri plana atılması olarak belirtmektedir. Çünkü, sanal avatarların, taklidi imajların oluşturduğu, sibernetik uzayın "dünyanın artan bir şekilde bedensizleşmesine" neden olduğunu düşünmektedir (Han, 2023, s. 51). Psikopolitik baskı araçları biyopolitik bedenleri denetim altına alan, dışsal bir zorlama olarak düşünülmemektedir. Bu noktada psikopolitikanın temelinde olan dijitalizm ve yapay zekâ araçları, bilim ve teknoloji sömürülerini ön plana çıkarmaktadırlar.

Sosyal medya ve belirli ağ temelli araçlar biyopolitikanın düşünce yapısı konusunda derin ve geri dönülemez çeşitli dönüşüm ve değişimleri başlatmaktadırlar. Psikopolitik, biyopolitiğin dışsallığının aksine "içsel", "algısal", sınırsız ve de belirsiz bir sömürme türü sunmaktadır. Han'a göre bu durumda psikoiktidar, "esnek"lik ve "sessiz"lik gibi ifadeleri içerisinde taşımaktadır. Han, bu iktidarın mantığını "iktidar ne kadar güçlüyse, o kadar sessiz ve derinden etki eder" cümlesiyle açıklamaktadır (Han, 2020b, s. 9). Psikoiktidar engelleyen, baskılayan, kısıtlayan dışsal şiddete başvurmaz, o iletişimi merkeze alan şeffaf, üretken, kesintisiz içsel araçlara başvurur. Han'a göre, bu gücün kendisi "hayır"a değil "evet"e dayanır. Ona göre Foucault, neoliberalizmin bu yönünü keşfedemediği için iktidarın gücünü baskı ile eşleştirerek dışlama, sansürleme, maskeleye gibi kavramları görünür kılmıştır (Han, 2020b, s. 37-38). Tabii ki Foucault'nun tüm eserleri için olmasa da *Deliliğin Tarihi*, *Cinselliğin Tarihi* gibi eserlerinde dışsal olan bedensel zorlamayı ortaya koymaktadır. Han'a göre, örneğin Foucault'nun *Cinselliğin Tarihi* adlı eserinde, biyopolitik açıdan cinselliğin olumsuzlanması, cinselliğe olan talebi daha çok

ortaya çıkarır. Bu örnekten de anlaşılacağı üzere baskı, kışkırtıcı ve tetikleyici bir tutkuyu ifade eder. Neoliberalizmde ise tutku ve romantizm yerini sınırları olmayan sömürüye bırakır.

Neoliberalizmin psikoiktidarının baskılayıcı değil teşvik edici sömürüsü çok etkili ve şiddetlidir. Biyopolitik araçlar köleyi zorla kontrol altına alarak, zincire bağlayarak uysallaştırmaya çalışsa da kölenin özgürlüğe dair umudunu yok edememektedirler. Ancak psikopolitik araçlar üzerinden zihin, duygunun düzenine bağlanırsa, özgür olduğunu düşünen köleler, düzleştirilmiş insan modelleri ortaya çıkabilir. Bauman bu durumu, bahçe metaforu ile açıklamaktadır. Ona göre modernizmde düzen, sistem, özgürlük ve gözetleme arasındaki ilişki belirli kesin çizgilerle ifade edilmiştir. Bauman'a göre örneğin nasıl bahçeyi bir bahçıvan düzenliyorsa, modernizmde de insanları disiplin altına almak, kontrol etmek için benzer teknikler kullanılmıştır. Bundan dolayı "modern kültür bir bahçe kültürüdür" (Bauman, 1997, s. 125). Bu bahçe kültürü içerisinde Foucault'nun üzerinde durduğu gibi nüfus, tıp, kimlik, tanımlama yani belirli bir sınır çizerek kontrol etme arzusu söz konusudur. Buradaki kilit taşı düzendir, hangisinin yabancı ot hangisinin araç, yararlılık ifade ettiğini bahçıvan ayırt etmektedir. Ancak bu biyopolitik argümanlar ne kadar bahçeyi düzenlemeye çalışırsa çalışsın bahçeyi bahçe yapan yabancı otlardır. Bauman'a göre postmodern döneme geldiğimizde artık düzen yerine farklılık veya çeşitlilik ön plana çıkmaya başlamaktadır. Düzen yerine düzensizlik ön plana çıkmaya başlarken, yabancı ot ve bahçe arasındaki ilişki kaybolmaktadır. Çünkü, modernizmde bahçeyi yabancı otlardan arındırmak yapıcı bir etkinliktir ve bunun için gerekirse onları öldürmek de düzen için gereklidir. Postmodern dönemde ise yabancı otlar belirlenemediği için onlara karşı bir önlem almak çok zordur. Çünkü bahçıvanın yerine teknoloji geçmektedir. Yabancı otlar da yabancı ot olduğunu unutup asimile olurken, onları ıslah etmek için zorla kontrol altına almak imkânsız hale gelmiştir. Çünkü teknolojinin sınırsız ve sonsuz dönüşümü, amaçları yok ederek ahlak alanında adiaforizasyon (ahlaki olarak iyi veya kötü konusunda kararsızlık), kültür alanında "kendi olamazlığı"nı ifade eden bir hayalet oluşturur (Bauman, 1997, s. 276-277). Yani biyopolitikanın beden, nüfus, cinsellik üzerinden koyduğu sınırlar postmodern dönemde dijitalizm ile anlamsızlaşmaktadır. Böylece artık, beden değil ruh (psukhe (Yun.), anima (Lat.)), zihin, algı gibi kavramlar sömürünün içerisindedir. Han'a göre bu noktada, büyük bir kopuş gerçekleşmektedir. Disiplin iktidarı, belirli bir gözetleyici panoptikonun normları, buyrukları, yasakları, sınırlılıkları dışarıdan görmesi üzerine kuruludur. Han, neoliberalizmin Foucault'nun bu disiplin iktidarı gibi kaba bir gözetleyici değil, incelikli, ruhun isteklerine yönelen, baştan çıkarıcı, şeffaf, pürüzsüz denetleyici olduğunu belirtmektedir. Han'a göre Foucault

neoliberalizmin bu psikopolitikasını görememiş, Agamben neoliberalizmin psikopolitikasının dışlayarak değil herkesi içine alarak sömürdüğünü fark edememiş, Stiegler ise sömürünün dijital panoptik yapısını kavrayamamıştır (Han, 2020a, s. 32-34). Han, tekinsizlerin en tekinsizi, fark edilememiş olan bedensel sömürü yerine psikik süreçleri ele geçiren neoliberal psikopolitikanın egemenliğinin ilan edildiğini savunmaktadır.

Han, psikopolitik sömürünün temelinde dijital panoptikon olduğunu düşündüğü için herhangi bir sınır ve noktanın olmadığını düşünmektedir. Bunun sebebi ise neoliberalizmin sınırlı bedeni değil duygunun, isteğin ve de heyecanın sınırsızlığını sömürmesidir. Han, psikopolitik sömürü için neoliberalizm üzerinden, ekonomi ile ilişkili sınırsızlık, tatmin ifade eden ayırım noktalarının önemli olduğunu belirtmektedir. Örneğin duygudan heyecan, duygulanım, yas, anlatıcılık, saptayıcılık, edimsellik gibi farklı anlamlar anlaşılabilir da psikopolitika, duygunun edim, sınırsız heyecan, zamansızlık gibi anlamları üzerine odaklanmaktadır (Han, 2020a, s. 49-50). Bunun için neoliberalizm özneye nerede, neyin içinde olduğunu değil nereye, neyin ötesine gitmesi gerektiğini dikte eder. Kapitalizmin gözetleyici değil ayartıcı bir Tanrı olması mantıklı hale gelirken, öznenin pişmanlığı üstleneceği ya da arınmaya imkân vereceği noktalar azalmıştır. Birey istediklerini dijitalizmde gerçekleştirirken, suçluluk bilinci anlamsızlaşmıştır. Çünkü gözetleme, itaat gibi kavramlar, eğlence, haz gibi terimlerin arkasına saklanmaktadır. Psikopolitikanın hedefi aynı kesintiye uğratmadan, hiper-iletişimi devam ettirmektir. Bunun için karşımıza yeni deneyimi isteyen ayartılmış (seduced) özne çıkmaktadır. Sürekli yeni bir alana yönelebilecek özne bütün duyularını kaybederek körelmektedir. Her şeyin eşit derecede uzak ve yakın olmasının oluşturduğu müphemlik vardır. Bu ortamda özne, akışkan eylemlerle doluluk altında yeni deneyimler oluşturduğunu düşünmektedir. Ancak Han'a göre bu durum, "doluluğun obez bir boşluğunu yaratır" (Han, 2023, s. 13). Burada bir anlamda, oyunun başkahramanı olduğunu sanan özne olsa da homo-ludens (oyuncu insan) ifadesinin oluşması söz konusudur. Artık kendi heyecan ve coşkusu üzerinden dijitalizm, özneyi ayartmıştır. Bu özne sonsuz aydınlanmış açık ve "çıplak" bir sömürü içerisinde arzu, tutku, eros ve de sevinç gibi kavramların anlamlarını kaybetmektedir. Han, psikopolitikalar ve dijital panoptikon arasında kurduğu bu bağlantılarla artık biyopolitikaların sınırlı beden sömürüsü yerine psikopolitikaların zihin ve duygu konusunda kurulan sonsuz bir sömürme alanından bahsetmektedir. Tabii ki öncelikle yaptığı bu değerlendirmeler, psikopolitikanın sömürü konusundaki etkisinin aşırılığını göstermek olarak anlaşılabilir da çok abartılı analizler olduğu kesindir. Daha sonra Han'ın

biyopolitiğin bitip psikopolitikaların başlaması gibi kesin ifadeler ortaya koyması, bunun üzerinden Foucault, Agamben, Stiegler ile ilgili yaptığı eleştiriler çok iddialı görülmektedir. Ayrıca Han'ın bu filozofların biyopolitikayla ilgili yaptıkları yorumların ayrıntısına inmeden onlara dair yaptığı değerlendirmeler eksiktir.

Foucault biyoiktidar üzerine odaklansa da onun iktidara yalnızca baskı ve engelleme kavramlarını atfettiğini belirtmek hakkaniyetli olmayacaktır. Han'ın, Foucault'nun biyoiktidar anlayışı söz konusu olduğunda, öznenin gönüllü itaate hiç yönelmediğini belirtmesi tekçi bir bakış açısını yansıtmaktadır. Han'ın biyoiktidarların biyopolitik araçlarını yalnızca beden sömürüsü için kullandıklarına dair görüşleri de hatalıdır. Bu noktada biyopolitika araçlarının daha çok beden sömürüsü, psikopolitika araçlarının da daha çok duygu, algı sömürüsü yaptıkları yorumu daha anlaşılır ve hakkaniyetli görülebilir.

Nihayetinde psikoiktidar için daha çok bedenin değil duygunun kullanımı olarak psikopolitikanın gücünü keşfetmek önemlidir. Bunu Massumi ayrıntılı bir şekilde vurgulamaktadır. Massumi'ye göre, biyopolitik temelde denetim toplumu, "bir şey üzerinde güç" uygulayarak, bedenleri holistik açıdan kapsamlı bir şekilde inceler. Bu aşamada, öznel kısıtlandığının bilincinde olarak, belirli biçimlere girmeye zorlanırlar. Massumi, bedenin politik incelenmesinden farklı olarak duygusal şiddetin bu farkındalık bilincini tamamen yok ettiğini belirtmektedir. Bunu şu şekilde açıklamaktadır: Neoliberalizm, "kâr potansiyelini yeğinceştirmek için duyguyu gasp eder. Duyguyu kelimenin tam anlamıyla değerlendirir" (Massumi, 2019, s. 35-36). Massumi'ye göre, bu duygu politikası bir araç haline gelerek hiç duraklamadan, yaşamımızın bütününe sömüren deneyimin olanaklarını ele geçiren bir genişleyen yaratım ağı sunmaktadır. Bu durumda psikopolitika ile birlikte, "bütün yaşamımız –canlılığımız, duygulanımsal kapasitelerimiz – "kapitalist bir alet"e dönüşür" (Massumi, 2019, s. 40). Ona göre artık psikopolitik durumda, denetlenen siz değil erişim hakkınız olmaktadır. Bu sınırsız özgürlük içinde duygularınız, beğenileriniz, tutkularınız belirli örüntü ağlarıyla kayıt altına alınmaktadır. Bu açıdan Massumi, duyguların oluşturucusunun biz değil, bizleri oluşturanın neoliberalizmin duygu hükümlerliği olduğunu belirtmektedir. Bununla birlikte sömüren ve sömürülen ikilemini ifade eden duygular, güç ilişkileri değişmektedir (Han, 2021a, s. 125). Çünkü psikopolitik araçlar içerisinde duygunun anlam çeşitliliği kaybolurken, sömürü çeşitliliği çoğalmaktadır. Duygu çeşitliliği azalırken, akışkan deneyimin niteliği anlamsızlaşmaktadır. Massumi'ye göre psikopolitik sömürü, geçmişe veya geleceğe dair farklı duygulanımlarla ya da belirli mikro algılarla, şoklarla insanların uyanmaması için belirli anestezi telkinler içerir (Massumi, 2019, s.

69-72). Benzer olarak Han'a göre de psikoiktidarın psikopolitik araçları anesteziye yönelerek, küstahça bir kayıtsızlık yaratmayı ya da özneyi gösteri aracı yapmayı amaçlamaktadırlar (Han, 2021b, s. 40). Bu durumda karşımıza yanıtlamamız gereken şu sorular çıkmaktadır: Özne, yaşamın akışkanlığı karşısında esnek deneyimlerle birlikte kayıtsızlık içerisinde tepki gösteren değil yalnızca gören bir canlı haline mi gelmektedir? O zaman onun özgürlüğü, tepkisizlik veya sergi değerine mi indirgenecektir?

Psikopolitik Sömürü İçerisinde “Homo Videns”

Psikoiktidar, psikopolitik araçlarla beden açısından zorlama ve baskı yerine dijital temelli yöntemlerle öznenin zihin, duygu ve algısını ele geçirmeye çalışmaktadır. Psikoiktidar bu sömürüyü homo videns (gören insan) temelli yapmaktadır. Sartori'ye göre, çağımızdaki psikopolitikalar içerisinde görüntünün yüzeyselleşmesiyle birlikte homo videns gerçeği değil görünüşü aramaya başlarken, homo sapiens ve homo cogitans gibi ifadelerin gerçeğe yakın arayışları ve düşünceleri ortadan kalkmaktadır (Sartori, 2006, s. 11). Bu kopuşun temelinde, aygıt-televizyon ile insan arasındaki etkileşimin yoğunlaşmaya başlaması vardır. Ona göre, camera obscura, gazete, telgraf, telefon, radyo, mikroskop ve dürbün gibi görüntünün çeşitlenmesi için kullanılan birçok aygıtla insan arasında bir ilişki söz konusu olsa da özellikle televizyon ya da bedelsiz izleme burada keskin bir ayrıma sebep olmuştur. Bunun sebebini Sartori şöyle açıklamaktadır: “Televizyon, görüntüleri üretirken kavramları siler ve böylece soyutlama yeteneğimizi ve onunla beraber tüm anlama edimimizi azaltır” (Sartori, 2006, s. 35). Bu noktada televizyon ile birlikte panoptikon gözetlemesinin yerini, öznelerin yani çoğunluğun azınlığı gözetlemesi (sinoptikon) problemi almaktadır. Böylelikle, tele-görme ya da televizyon ile duygusallık ve mantıksallık arasındaki iletişimler belirli ölçüde kaybolurken artık neoliberal homo videns için gerçeklik kesintiye uğramaktadır. Sartori'ye göre homo videns, tele-gören olduktan sonra dijitalizm ile birlikte kendini göstermeye, daha sonra sanal sınırsız görüntü bolluğuna gömülmüştür. Han'a göre özne bu noktada “Binge Watching” (aşırı seyretme) biçimini almaktadır (Han, 2023, s. 8). Bu durum da insanları gözetlemeye veya kendinin gözetlenmesine izin vermeye, dolayısıyla da aynının, olumluluğun aşırı çoğalmasına götürmektedir. Bu sürekli olumlu akışın oluşturduğu “morphing” (köklü değişim), sanal video görüntüleri üzerine kurulan alana, homo-ludens ifadesinin akıcı gözetim merkezi denilebilir (Sartori, 2006, s. 50). Negroponte'ye göre dijital olan insan, yeryüzündeki yeni bir merkez,

konum olarak köklü bir değişim yaşamaktadır. Homo cogitans artık yeni bir dönüşüm geçirerek bilgilenme, bilgi sahibi olma anlamına gelmeden yalnızca homo-ludens, homo videns üzerinden görünüşe indirgenmektedir. Negroponte'ye göre görünüm ortaklığını oluşturan ağ toplumu içerisinde insan, "dijital netizen" (dijital ağ yurttaşı) olarak ağın parçaları haline gelmektedir (Negroponte, 1995).

Han'a göre "dijital netizen", dijital özne, gözetleme ve iktidar arasındaki ilişkilerin değişimi dikkat çekicidir. O, bunu şöyle ifade etmektedir: "Dijitalleşmiş, ağa bağlanmış özne kendisinin panoptikonudur. Böylelikle gözetleme işi tek tek herkese dağıtılmış olur" (Han, 2020a, s. 68). Bu ayırım değerlidir, çünkü biyoiktidar, panoptikonun dışsal gözetlemeleri üzerinden baskı ve yasaklamalarla birlikte "meli, malı" ahlaki çerçevelerini oluşturmaktadır. Ancak psikoiktidar özneye sessiz, şeffaf, ayartıcı bir şekilde sınırsız, istediğini "yapabilme" olanağı verir. Biyopolitikanın engelleme ve baskılarına karşı psikopolitika, movite edici bir tarza sahiptir. Han'a göre Foucault'nun ön plana aldığı biyoiktidar insanları hapsederek, dışarıyı, özgürlüğü, direnişi, ötekiyi, "hayır"ı, mücadeleyi göstermektedir (Han, 2020b, s. 98-103). Aslında Foucault bir özgürlük etiği geliştiriyor denebilir. Ancak psikopolitikada kaçış yoktur, her yer hapishaneye, dijital panoptikona çıkmaktadır. Artık dışarı, öteki, olumsuzluk-olumluluk diyalektiği yoktur. Psikoiktidar, özneyi engellemek yerine onu baştan çıkarıcı yumuşak tavırlarla esaret altına alır. Bu açıdan "insanlara boyun eğdirmek yerine, onlarda bağımlılık yaratmayı amaçlar" (Han, 2020a, s. 24). Han'ın psikopolitikalardan kaçışın neredeyse imkânsız olduğunu belirtmesi, öznelerin tam olarak ayartılması, uyuşturulması ile ilgili değerlendirmeleri aşırı olarak değerlendirilmektedir. Ancak Han'ın bu yorumlarının daha çok dijitalin özneler üzerindeki enformasyon etkisi ile ilgili olduğuna dikkat etmek gerekir. Bu açıdan Han'a göre, enformasyon etkisi açısından iktidar baskılamak yerine teşvik eder, emretmeden olumlar, buyurmadan motive eder, cezalandırmadan optimize eder (Han, 2022, s. 12). Han, yaşamın dijital enformasyonun etkisi altına girdikçe, psikoiktidarın önlenemez bir güç olduğunu düşünür. Çünkü dijital ağ üzerinden enformatik araçlara egemen olan iktidar, tahakkümünü dizayn edebilir. Han bu durumda, demokrasinin enformasyona boyun eğdiğini, nihayetinde de enfokrasinin ortaya çıktığını iddia eder (Han, 2022, s. 17). Yani demokrasinin temelinde olan özgürlük, eşitlik, iletişim gibi kavramların enformasyon çılgınlığı içerisinde yankı odalarında buharlaştığını savunur. Han'ın bu iddiaları çok keskin görülse de enformasyon tahakkümünün temelinde duygulanımları harekete geçiren, sömüren psikoiktidar rejimine vurgu yapması önemlidir. O, psikoiktidarın bireylerin duyguları üzerinden alışkanlık, bağımlılık, motive edicilik

tavirlerini kullanarak dost görünümlü bir iktidar modeli ortaya çıkardığını belirtir. Bu açıdan biyoiktidarın kontrol, baskı, gözetleme için kullandığı “panoptikon” kavramı, psikoiktidar için anlamını kaybeder. Psikoiktidar gözetleyici değildir, gözetlemeyi ve gözetlenmeyi temel kabul eden duyguları sömürülmüş özneler zaten kendi kendilerinin panoptikonu olmuşlardır.

Psikoiktidar, dijital enformasyon temelinde öznelerin güncelliği takip etmesini, birbirini gözetlemesini, daha hızlı ve sürekli iletişimde bulunmalarını talep eder. İletişim çılgınlığı ne kadar çok ve hızlı olursa o kadar çok psikopolitik duygu sömürüsü oluşmaya devam eder. Bundan dolayı psikoiktidar, enformasyonu yaymak için yeni aygıtlar, akıllı cihazlar kullanır. Bu açıdan Bauman’a göre, nasıl salyangozlar evlerini sırtlarında taşıyorsa, akıcı modern dünyada da özneler dijital panoptikonlarını kendi ceplerinde taşımaktadırlar (Bauman ve Lyon, 2016, s. 73-74). Özneler panoptikondan kaçmak yerine onu istiyorlar ve de ona yapışıp kalıyorlar. Benzer olarak akıcı gözetim anlayışını savunan Lyon, bilgisayar ağlarının, gözetim açısından yeni tarz deneyimler sunduğunu söylemektedir. Ona göre, bütünün kendi kendini gözetleyerek, kendi kendini kontrol ettiği parodi ortaya çıkmaktadır (Lyon, 1992, s. 160-168). Bu görüşü destekleyen Jensen ise dijital panoptikon durumunda, panoptikondan farklı olarak insanların görünür olmak için yarıştığı bir gönüllü gözetlenme isteği olduğundan bahseder. Jensen için görünürlüğü (visibility) ve karşılıklı gözetimi (mutual surveillance), nihayetinde de herkesin birbirini gözetlemekten (omniptikon) zevk aldığı durumları ifade eden dijitalizmde, gözetlenmeye dâhil olmak kimlik sahibi olmayı gerektirmemektedir (Jensen, 2020, s. 46-47).

Neoliberal psikopolitik yöntemlerle oluşan dijital panoptikon ile birlikte özneler dışlanmamak, kendini eksik hissetmemek için “soyunmaktadırlar”. Bu neoliberalist duygu politikaları içerisinde, özne belirli ölçüde “çıplak” bir durumda bulunmaktadır. Bu sömürünün oluşturduğu “çıplak”lık, herhangi bir sınırı kabul etmediği için tam olarak “pornografik” anlam ifade etmektedir. Bu “pornografik” anlamda, bir şekilde sergilenen yalnızca beden değil, duygular, tutkular olmaktadır. Bu öznelerin durumunu Poster, bu sömürüyü panoptikonun yerine etkin olan süper panoptikonun (super-panopticon) içerisindeki gözetleme fantezileri olarak ele almaktadır. Ona göre, bu süper panoptikon yani ağ şebekesiyle öznenin yeniden yapılandırılması, sibernetik teknolojinin ilkelerine göre tasarlanması, nihayetinde de teknolojik determinizm içerisinde veriye dönüşmesi durumu vardır (Murray ve Poster, 2003, s. 6-10). Tabii ki dijital katılımcıların pasif izleyicilere evrilmesi, dağınık görüntüler içerisinde kaybolması, dijital homo videns kavramının sırdan yoksun düşünce ve tutkular ifade etmesi çok abartılı dijitalizm

eksenli kısıtlı çerçevelere hapsedilmiş yorumlardır. Bu yönüyle öznenin özgürlük, kimlik, benlik, karakter ve de yaşamına dair problemlerinin teknolojik iletişim, psikopolitik araçlar açısından ele alınması tek taraflı değerlendirmeler olmaktadır. Psikopolitikalar içerisindeki neoliberalist öznenin gözetleme altında gizlenecek hiçbir şeyi yoktur gibi kesin bir iddia, homo dijitalicus (dijital insan) gibi keskin bir ifadeye sebep olmaktadır. Bundan dolayı psikopolitikaların arttığı bir gerçektir ancak öznelerin tamamen dijitallik üzerinden sergi ve teşhir değeri haline geldiği söylenememektedir. Psikoiktidar için denetim altına almak, öznenin ruhsal süreçlerini ele geçirerek seçim, özgür irade, algının üstünde bir sömürü sağlamak demektir (Han, 2020a, s. 70). Tabii ki psikoiktidarın özneyi denetim altına alarak, onun kendine özgü değerini, anlamını eksiltmek istediği tehdidi olsa da yaşamın tam olarak psikopolitik araçların etkisi altında olduğunu söylemek mümkün değildir. Ancak psikoiktidarın sömürülerinin özneyi kayıtsızlaştırarak (adiaphorization) “katı olan yönünü” buharlaştırdığı da artık bir gerçektir. Bu sömürüler, gözetlemenin ve gözetlenmenin özgürlüğünü kabul eden öznelerin sayısını artırmaktadır. Bu durum özneler için sergi, ifşa ve gözetleme kültürü haline gelirken eleştiri yapmak ise çok zor olmaktadır. Çünkü Baudrillard'a göre her şeyin iç içe geçtiği, her şeyin her şey olabildiği, genelleştiği anlam zedelenmesi içerisinde köktenci eleştiri mümkün değildir (Baudrillard, 2021, s. 16). Bir anlamda psikopolitik araçlarla her şeyin anlamı mikro algılarla birbirine adeta dolandırılarak, sömürüden çok bir istila hali ile karşı karşıya kalınmıştır.

DEĞERLENDİRME VE SONUÇ

Biyopolitik ve psikopolitik yöntemler üzerinde durarak aralarındaki belirli farklılıkları, benzerlikleri ele almaya çalıştık. Öncelikle biyoiktidarın egemen ve disiplin üzerinden ölüme ve hayata hükmeden ikili yapısı ön plana çıkmaktadır. Ancak on sekizinci yüzyıl sonlarında, disiplin iktidarının etkinliği ile birlikte biyoiktidarın daha çok yaşama yönelik potansiyeli söz konusudur. Egemen iktidarın ölüm tehditleri yerini beden üzerinden yaşama yönelik baskıya ve şiddete bırakmıştır. Daha sonra endüstrileşmenin gelişmesiyle disiplin iktidarı nüfus, tıp gibi alanları insanları gözetim altına almak için kullanmıştır. İnsanı denetim ve kontrol altına almak için çeşitli panoptikonlara başvurulmaktadır. Bu panoptikonların hedefi, dışardan gözetimle insanları itaat ve sömürünün nesnesi haline getirmektir. Bu noktada bedenleri dışarıdan gözetleyen panoptikonun ve onlara yasaklamalar üzerinden yaklaşan banoptikonun (yasaklayıcı, ayıklayıcı gözetim) araçları vardır. Ancak biyoiktidardan farklı olarak psikoiktidarın amacı ne dışsal baskı

ne de beden üzerinde disiplin kurmaktır. Biyopolitik araçların beden sömürüsü yerini psikopolitiklerle ruhsal sömürüye bırakmaktadır. Psikoiktidarlar neoliberalist psikopolitik yöntemleri, bedensel olarak kısıtlanmamayı özgürlük adı altında sunmaktadırlar. Psikoiktidar, özneyi dışarıdan gözetlemek yerine ona özgürlük altında pürüzsüz bir alanda yaşadığını düşündürmektedir. Öznelere sınırsızlık duygusu veren süper panoptikon, big brother ya da onlara sınırsız akıcı deneyim sunan dijital panoptikon söz konusudur. O zaman birinci olarak psikopolitik dönüşüm, gözetleme kavramında yaşanmaktadır. Dijital panoptikonda itaat, biyoiktidarın panoptikonu gibi zorla değil gönüllü bir şekilde ortaya çıkmaktadır. İtaat ifadesinin üzeri sanki örtülerek, onun olmadığı bir evren yaratılmak istenmektedir. İtaat, gönüllü ayartma altında anlam kazanmaktadır. İkinci olarak sömürü dışsal zorlama, baskı, hapis ya da karanlıkta değil tam tersi pürüzsüz bir aydınlıkta yapılmaktadır. Neoliberalizmin incelikli ve narin bir şekilde içkin ve “çıplak” bir açıdan sömürüsü her alanı kuşatmaktadır. Artık gözetleme ve özgürlük iç içe geçerek yeni bir paradoksu çağırmaktadırlar. Öznelerin itaati olumluluk üzerinden belirli paylaşım ağlarına indirgenmektedir. Yani post-endüstriyalizm, özgürlüğün cezbediciliğini kullanarak özneleri baştan çıkarır. Ancak buradaki ironi, deneyimin bir cezbediciliğinin ya da cilvesinin kalmamasıdır. Artık psikopolitik yöntemler, özneler üzerinde iki önemli problemi açığa çıkarmaktadır. Birinci olarak deneyimin, ikinci olarak özgürlüğün içi boşalmaktadır. Burada hiçbir eylemde bulunmadan, bir kavrayışa ulaşmadan her şey hakkında bilgi sahibi olma problemi vardır. Deneyim bir anlamda akışkan hale gelmeye başlar. Öznenin akışkan deneyimi, akışkan özgürlüğü belirli bir serüvene yönelmeden her türlü kısa süreli coşkuya izin vermektedir. Gözetlenme altında, coşkunun ve heyecanın sömürüsü hiç bu kadar “çıplak” bir şekilde yapılmamıştır. Bu çıplaklık dijital homo videns paradoksunu sunmaktadır; sonsuz görüntü, seçenek içerisinde gözlerin hiçbir şeyi görememesi... Çünkü psikopolitik durumda, öznenin sınırsızlık içerisinde seçimlerinin şeffaflaşması, “çıplak”laşmasını açığa çıkartır ve özne farkında olmadan daha çok gözetlenmeyi talep eder. Buradaki asli problem, psikopolitik neoliberalizm dünyasında öznelerin, gözetlenmenin yarattığı esaretin ve baskının farkında olmamalarıdır. Bu psikopolitik dünyada baskının ne olduğunu düşünmek için yaşamın ertelenmesi söz konusu değildir. Bu açıdan akışkan deneyimlere, heyecana ve coşkuya kapılarak, yaşamın ertelenmesi ya da yaşamda kalınması anlamsızlaşmaktadır. Bu müphemlik içerisinde psikoiktidar, öznelerin duygularını baskı altına almak yerine onları okşamaktadır. Bastırılma değil özendirme vardır. Neoliberalizmin özneleri gerçek anlamda kendilerinin gözetlenmediğini düşünmektedirler.

Oysa ki işkence odası yerine akıllı telefonların şiddetli bir gözetleme süreçleri vardır. Gerçek yaşamın önüne set çekilmektedir, yani insan kendini gerçeklikten daha çok psikopolitikalar içerisinde anlamlı ve önemli hissetmektedir. Böylece duyguların hükümrani olan psikoiktidar, özneyi kendini teşhir etmenin, ifşa kültürünün ve de pürüzsüzlüğün içerisinde sömürmeye devam etmektedir.

Nihayetinde biyopolitikadan psikopolitikaya sömürünün dönüşümü probleminde, her sömürü kendi içerisinde belirli anlamlar ifade etmektedir. Bu açıdan gözetim konusunda biyoiktidarın panoptikon, banoptikon, psikoiktidarın dijital panoptikon, super panoptikon gibi tahakküm araçları vardır. Yaşam alanında bu tahakküm araçları arasında keskin bir dönüşüm yerine etkisini azaltan veya artıran biçimlerden söz etmek mümkündür. Çünkü biyopolitikanın güvenlik, disiplin iktidarının ve psikopolitikanın da denetim iktidarının temelinde, kapitalizmin diktatörlüğü vardır. Yani güvenlik iktidarının kökeninde normlar ve yasaklamalar varken, denetleme iktidarının kökeninde ise gönüllü ayartmalar söz konusudur. Bu nedenle, biyopolitikalarda dışarıdan keskin ve sert emirlerle yapılan sömürü, psikopolitikalarda ise dijitalizmin etkisiyle mikro algılar üzerinden yumuşak ve içsel bir sömürü vardır. Bundan dolayı psikopolitikaların biyopolitikalardan temel ayırım noktasında sömürünün farklı alanlarda hiperleşmesi problemi ortaya çıkmaktadır. Aslında biyoiktidarlar geliştirdikleri araçlarla belirli bedensel sınırlı sömürüler yaparken, psikoiktidarlar ise yeni iletişim teknolojilerindeki big data'lar üzerinden sınırsız sömürüler oluşturmaktadırlar. Biyoiktidarlar bireyi belirli saatlerde denetlerken, psikoiktidarlar akıllı cihazlarla her an bireyin izini sürebilmektedirler. Dijitaldeki big data'lar üzerinden bireyin izi her an kayıt altına alındığı için kontrol ve denetim de sürekli yapılabilmektedir. Biyopolitikaları uygulamak için disiplin iktidarlarının belirli, zorunlu uygulamaları varken, psikopolitikaları uygulamak için denetim iktidarlarının zorunlu uygulamalara ihtiyacı yoktur. Yani panoptikon altında kontrolün sağlanması için belirli günlük, aylık, yıllık sayımlara ihtiyaç varken, dijital panoptikonda bu uygulamalara gerek yoktur. Bu açıdan psikopolitikalarda, hayatın dijital hafızada toplu kontrolü ve denetim ağı söz konusudur. Bu noktada psikoiktidarın, biyoiktidarınki gibi makro amaçlar ve algıları değil, mikro amaç ve algıları gerçekleştirme şansı vardır. Psikoiktidarlar, bireyin zihnini ve duygularını tam olarak ele geçirebilir. Çünkü özne, dijital panoptikonda bütün isteklerini yaşarken, özgür olduğunu düşünürken aslında bedensiz olarak dijital veriden başka bir anlama sahip değildir. Dünya dijital bir alan olmaya devam ederken, psikopolitikaların sömürüsü giderek artacaktır. Ancak çağımızda tam olarak psikoiktidarın tekil bir sömürü ağından bahsetmek çok iddialı olduğu kadar

eksik bir değerlendirme olur. Örneğin yakın zamanda insanlığın yüzleştiği “Covid-19 pandemisi”ndeki kapatmalarda hala biyoiktidar yöntemlerinin etkinliğinin devam ettiği görülmektedir. Yani psikopolitikalar etkisini artırmaya devam ederken, aynı zamanda hala biyopolitikaların sömürsünün de devam ettiğini söylemek mümkündür. Biyopolitik araçlar olan panoptikonlar farklı özel ve devlet kurumlarında, psikopolitik araçlar olan dijital panoptikonlar ise hayatımızın birçok alanında sömürülerine devam etmektedirler. Bu değerlendirmeleri, tartışmaları ortaya koyarken, geleceğe yönelik olarak psikoiktidarın psikopolitikalar aracılığıyla etkisini geliştirdiği ve de artırdığı gerçeği karşımızda durmaktadır. Bu açıdan psikoiktidarlar etkilerini çoğalttıkça, psikopolitik araçların sömürüsü duygu politikaları, post-truth ve de mikro algılar üzerinden gönüllü ya da özgür itaat paradoksunu genişletecektir. Psikopolitik araçların etkinliklerini artırdığı gerçeği, artık yerlilik değil dijital melezleşme problemini ortaya çıkarmaktadır.

Yazar Beyanı | Author's Declaration

Mali Destek | Atıf Şekli: Muammer AKTAY, bu çalışmanın araştırılması, yazarlığı veya yayınlanması için herhangi bir finansal destek almamıştır. Muammer AKTAY has not received any financial support for the research, authorship, or publication of this study.

Yazarların Katkıları | Authors's Contributions: Bu makale Muammer AKTAY tarafından tek başına hazırlanmıştır. | This article was prepared by Muammer AKTAY alone.

Çıkar Çatışması/Ortak Çıkar Beyanı | The Declaration of Conflict of Interest/Common Interest: Muammer AKTAY tarafından herhangi bir çıkar çatışması veya ortak çıkar beyan edilmemiştir. | No conflict of interest or common interest has been declared by Muammer AKTAY.

Etik Kurul Onayı Beyanı | The Declaration of Ethics Committee Approval: Çalışmanın herhangi bir etik kurul onayı veya özel bir izne ihtiyacı yoktur. | The study doesn't need any ethics committee approval or any special permission.

Araştırma ve Yayın Etiği Bildirgesi | The Declaration of Research and Publication Ethics: Muammer AKTAY, makalenin tüm süreçlerinde Vira Verita E-Dergi'nin bilimsel, etik ve alıntı kurallarına uyduğunu ve verilerde herhangi bir tahrifat yapmadığını, karşılaşılabilecek tüm etik ihlallerde Vira Verita E-Dergi'nin ve editör kurulunun hiçbir sorumluluğunun olmadığını ve bu çalışmanın Vira Verita E-Dergi'den başka hiçbir akademik yayın ortamında değerlendirilmediğini beyan etmektedir. | Muammer AKTAY declares that he complies with the scientific, ethical, and quotation rules of Vira Verita E-Journal in all processes of the paper and that he does not make any falsification of the data collected. In addition, he declares that Vira Verita E-Journal and its editorial board have no responsibility for any ethical violations that may be encountered, and that this study has not been evaluated or published in any academic publication environment other than Vira Verita E-Journal.

KAYNAKÇA

- Agamben, G. (2020). *Kutsal İnsan: Egemen İktidar ve Çıplak Hayat* (4. Baskı). (İ. Türkmen, Çev.). Ayrıntı Yayınları. (Özgün eser basım 1991).
- Ağaoğulları, M.A. ve Köker, L. (2011). *İmparatorluktan Tanrı Devletine* (7. Baskı). İmge Kitabevi Yayınları. (Özgün eser basım 1991).
- Alsheh, Y. (2014). The Biopolitics of Corpses of Mass Violence and Genocide. J.-M. Dreyfus ve É. Anstett (Ed.), *Human Remains and Mass Violence: Methodological Approaches* (p. 12-43) içinde. Manchester University Press.
- Aristoteles (2022). *Politika* (6. Baskı). (F. Akderin, Çev.). Say Yayınları.
- Barnhart, R. K. (Ed.) (2004). *Dictionary of Etymology* (5. Baskı). Chambers Publication.
- Baudrillard, J. (2021). *Kötülüğün Şeffaflığı* (9. Baskı). (İ. Ergüden, Çev.). Ayrıntı Yayınları. (Özgün eser basım 1990).
- Bauman, Z. (1997). *Modernite ve Holocaost* (1. Baskı). (S. Sertabiboğlu, Çev.). Sarmal Yayınevi. (Özgün eser basım 1989).
- Bauman, Z. ve Lyon D. (2016). *Akışkan Gözetim* (2. Baskı). (E. Yılmaz, Çev.). Ayrıntı Yayınları. (Özgün eser basım 2012).
- Bazzicalupo, L. (2006). Ambivalences of Biopolitics, *Diacritics* (C. Clo, Trans.). 36(2), 109-116.
- Benjamin, W. (2002). *The Arcades Project* (1. Baskı). (H. Eiland and K. McLaughlin, Trans.). Harvard University Press. (Özgün eser basım 1982).
- Bentham (2016). Panoptikon ya da Gözetim-evi, *Panoptikon: Gözün İktidarı* (2. Baskı). (B. Çoban-Z. Özarlan, Çev.). Su Yayınevi, ss. 9-75, (Özgün eser basım 1791).
- Bodin, J. (1955). *Six Books of The Commonwealth* (M. J. Tooley, Trans.). The Alden Presss. (Özgün eser basım 1576).
- Bourdieu, P. (1995). *Pratik Nedenler: Eylem Kuramı Üzerine* (1. Baskı). (H. Tufan, Çev.). Kesit Yayıncılık. (Özgün eser basım 1994).
- Bourdieu, P. (2012). *Bir Otoanaliz İçin Taslak* (1. Baskı). (M. Erşen, Çev.). Bağlam Yayınları. (Özgün eser basım 2004).
- Chantrell, G. (Ed.) (2002). *The Oxford Dictionary of Word Histories* (1. Baskı), Oxford University Press.
- Canetti, E. (2006). *Kitle ve İktidar* (3. Baskı). (G. Aygen, Çev.). Ayrıntı Yayınları. (Özgün eser basım 1960).
- Deleuze, G. (2013). *Müzakereler* (2. Baskı). (İ. Uysal, Çev.). Norgunk Yayıncılık (Özgün eser basım 1990).
- Derrida, J. (1981), *Dissemination*. (B. Johnson Trans. Intro. and Add. Not.). The Athlone Press. (Özgün eser basım 1972).
- Dillon, M. ve Lobo-Guerrero, L. (2008). Biopolitics of Security in the 21st Century: An Introduction. *Review of International Studies*, Cambridge University Press. 34 (2), 265- 292.
- Featherstone, M. (2006). Archieve. *Theory, Culture, ve Society*, 23 (2-3), 591-596.
- Foucault, M. (2006). *Deliliğin Tarihi* (4. Baskı). (M. A. Kılıçbay, Çev.). İmge Kitabevi Yayınları. (Özgün eser basım 1961).
- Foucault, M. (2007). *Cinselliğin Tarihi* (2. Baskı). (H. U. Tanrıöver, Çev.). Ayrıntı Yayınları. (Özgün eser basım 1976).
- Foucault, M. (2012). *İktidarın Gözü* (3. Baskı). (İ. Ergüden, Çev.). Ayrıntı Yayınları. (Özgün eser basım 1994).

- Foucault, M. (2013). *Güvenlik, Toprak, Nüfus* (1. Baskı). (F. Taylan, Çev.). İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları. (Özgün eser basım 2004).
- Foucault, M. (2014). Omnes et Singulatim: Siyasi Aklın Bir Eleştirisine Doğru. *Özne ve İktidar: Seçme Yazılar 2* (4. Basım) içinde. (I. Ergüden, O. Akinbay, Çev.). Ayrıntı Yayınları. (Özgün eser basım 1970)
- Foucault, M. (2015). *Toplumunu Savunmak Gerekir* (7. Baskı). (Ş. Aktaş, Çev.). Yapı Kredi Yayınları. (Özgün eser basım 1997).
- Han, B.-C. (2020a). *Psikopolitika: Neoliberalizm ve Yeni İktidar Teknikleri* (4. Baskı). (H. Barışcan, Çev.). Metis Yayınları. (Özgün eser basım 2014).
- Han, B.-C. (2020b). *İktidar* (1. Baskı). (M. Özdemir, Çev.). İnsan Yayınları. (Özgün eser basım 2005).
- Han, B.-C. (2021a). *Şiddetin Topolojisi* (5. Baskı). (D. Zaptçioğlu, Çev.). Metis Yayınları. (Özgün eser basım 2016).
- Han, B.-C. (2021b). *Şeffaflık Toplumu* (7. Baskı). (H. Barışcan, Çev.). Metis Yayınları. (Özgün eser basım 2011).
- Han, B.-C. (2022). *Enfokراسi: Dijitalleşme ve Demokrasinin Krizi* (2. Baskı). (M. Özdemir, Çev.). Ketebe Yayınları (Özgün eser basım 2012).
- Han, B.-C. (2023). *Ötekini Kovmak: Günümüzde Toplum, Algı ve İletişim* (2. Baskı). (M. Özdemir, Çev.). Ketebe Yayınları. (Özgün eser basım 2016).
- Hobbes, T. (2007). *Yurttaşlık Felsefesinin Temelleri* (1. Baskı). (D. Zarakolu, Çev.). Belge Yayınları. (Özgün eser basım 1642).
- Hobbes, T. (2013). *Leviathan* (12. Baskı). (S. Lim, Çev.). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları. (Özgün eser basım 1651).
- Jensen, J.L. (2020), The Public – Deliberation, Visibility and Mutual Surveillance. *The Medieval Internet: Power, Politics and Participation in the Digital Age* (39-48) içinde. Emerald Publishing.
- Kartal, O. (2018). Immunitas, Communitas, Bios: Roberto Esposito. O. Kartal (Ed.), *Biyopolitika: Foucault'dan Günümüze Biyopolitikanın İzdüşümleri* (2. Baskı, C. 2, s. 193-228) içinde. Notabene Yayınları.
- Kışlalı, A. T. (2000). *Siyaset Bilimi* (8. Baskı). İmge Kitabevi.
- Liesen, L. T. ve Walsh, M. B. (2012). The Competing Meanings of "Biopolitics" in Political Science: Biological and Postmodern Approaches to Politics. *Politics and the Life Sciences*, Cambridge University Press. Spring/Fall, 31(1/2), 2-15.
- Lin, S. (2020). Psychopolitics: Theorization against Crisis. *Psychopolitics: Neoliberalism and Technologies of Power by Byung-Chul Han and Erik Butler*, University of Nebraska Press. 28, (1-2), 517-522.
- Locke, J. (2012). *Yönetim Üzerine İkinci İnceleme* (2.Baskı). (F. Bakırcı, Çev.). Ebabel Yayınları. (Özgün eser basım 1689).
- Lyon, D. (1992). The New Surveillance: Electronic Technologies and The Maximum Security Society. *Crime, Law and Social Change*, 18(1–2), 159–175.
- Marx K., Engels, F. (2015). *Komünist Manifesto* (3. Baskı). (N. Satlıgan, Çev.). Yordam Kitap. (Özgün eser basım 1848).
- Massumi, B. (2019). *Duygu Politikası* (1. Baskı). (H. Erdoğan, Çev.). Otonom Yayıncılık. (Özgün eser basım 2015).
- Martinich, A.P. (2013). *Thomas Hobbes* (1. Baskı). (A. Terzi, Çev.). İş Bankası Kültür Yayınları. (Özgün eser basım 1999).

- Murray, S. T. ve Poster, M. (2003). Network Digital Information Humachines: A Conversation with Mark Poster. *Qui Parle*, Duke University Press. Fall/Winter, 14(1), 1-19.
- Negroponete, N. (1996). *Being Digital* (1. Baskı). Alfred A. Knopf Publishing.
- Nemes, M. Z. (2023). Going Viral: The Media Anthropology of the “Quarantine Subject” in the Context of Biopolitics and Psychopolitics. *Hungarian Journal of English and American Studies (HJEAS)*, June, 29(1), 121-142.
- Ojakangas, M. (2017). Platon’un Devlet İrkçılığı: Biyopolitikanın Tarihini Yeniden Okumak. O. Kartal (Ed.), *Biyopolitika: Platon’dan Arendt’e Biyopolitikanın Felsefi Kökenleri* (2. Baskı, C. 1, s. 27-48) içinde. (O. Kartal, Çev.). Notabene Yayınları.
- Platon (2010). *Devlet* (20. Baskı). (S. Eyüboğlu-M. A. Cimcoz, Çev.). İş Bankası Kültür Yayınları.
- Platon (2014). *Devlet Adamı* (2. Baskı). (F. Akderin, Çev.). Say Yayınları.
- Russell, B. (1990). *İktidar* (1. Baskı). (M. Ergin, Çev.). Cem Yayınevi. (Özgün eser basım 1938).
- Sartori, G. (2006). *Görmenin İktidarı Homo Videns: Gören İnsan* (2. Baskı). (G. Batuş ve B. Ulukan, Çev.). Karakutu Yayınları. (Özgün eser basım 1997).
- Sennett, R. (2011). *Otorite* (3. Baskı). (K. Durand, Çev.). Ayrıntı Yayınları. (Özgün eser basım 1980).
- Solomon, R. C. (2016). *Duygulara Sadakat* (1.Baskı). (F. Çoban, Çev.). Nika Yayınevi, (Özgün eser basım 2007).
- Somit, A. (1972). Biopolitics. *British Journal of Political Science*. Cambridge University Press. 2 (2), 209-238.
- Spinoza (2016). *Teolojik-Politik İnceleme* (4. Baskı). (C. B. Akal ve R. Ergün, Çev.). Dost Kitabevi Yayınları. (Özgün eser basım 1670).
- Strong, J., S.T.D., LL.D., (1997). *Greek Dictionary of The New Testament*, AGES Software, Chromeextension://efaidnbmnnnibpcajpcglclefindmkaj/https://www.documentacatholicaomnia.eu/03d/1997-1997,_Strong_James,_Greek_Dictionary_of_the_New_Testament,_GR.pdf (Erişim Tarihi: 15. 01. 2024).
- Şenel, A. (2001). *Çağdaş Siyasal Akımlar* (1. Baskı). İmaj Yayınevi.

ⁱ Bu çalışma ayrımsanamayacak ölçüde Ankara'da 24-25 Kasım 2023 tarihinde "Teori ve Yaşam: Biraradallığın İmkanları" temasıyla düzenlenen ViraVerita Disiplinlerarası Karşılaşmalar Dergisi 10. Yılı Sempozyumu'nda özet bildiri olarak sunulmuştur.